

Maktabgacha Yoshdagi Bolalarda Baho Munosabatini Rivojlantirish Metodikasini Takomillashtirish

N. D. Nabiyeva¹

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bola shaxsini rivojlantirishda bolaning «Men» - obrazi va o'z-o'ziga baho berishi xususidagi fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: men obrazi, bola shaxsi, o'z – o'ziga baho berish, o'z – o'zini anglash, o'z – o'zini tarbiyalash.

«Men» - obrazi asosida ham bir shaxsda o'z-o'ziga nisbatan baholar tizimi shakllanadiki, bu tizim ham obrazga mos tarzda har xil bo'lishi mumkin. Bu baho aslida shaxsga boshqalarning real munosabatlariga bog'liq bo'lsa-da, aslida u shaxs ongi tizimidagi mezonlarga, ya'ni uning o'zi subyektiv tarzda shu munosabatlarni qanchalik qadrlashiga bog'liq tarzda shakllanadi. Masalan, maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyachining bolaga nisbatan ijobiy munosabati, doimiy maqtovlari uning o'z-o'ziga bahosini oshirsa, boshqa bir tarbiyachining salbiy munosabati ham bu bahoni pastlatmasligi mumkin. Ya'ni bu baho ko'proq shaxsning o'ziga bog'liq bo'lib, u subyektiv xarakterga egadir. O'z-o'ziga nisbatan baho turli sifatlar va shaxsning orttirilgan tajribasi, shu tajriba asosida yotgan yutuqlariga bog'liq holda turlicha bo'lishi mumkin. Ya'ni, ayni biror ish, yutuq yuzasidan ortib ketsa, boshqasi ta'sirida - aksincha, pastlab ketishi mumkin. O'z-o'ziga baho nafaqat haqiqatga yaqin (adekvat), to'g'ri bo'lishi, balki u o'ta past yoki yuqori ham bo'lishi mumkin. Bunda bola doimo tushkunlik holatiga tushib qolishi, atrofdagilardan chetroqda yurishga harakat qilishi, o'zining kuchi va qobiliyatlariga ishonchsizlik kayfiyatida bo'lishi bilan ajralib turadi va bora-bora bolada qator salbiy sifatlar va xatti-harakatlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Hattoki, bunday holat suitsidal harakatlar, ya'ni o'z joniga qasd qilish, real borligidan «qochishga» intilish psixologiyasini ham keltirib chiqarishi mumkin. Ana shunday sharoitda paydo bo'ladigan psixologik holat «noadekvatlilik effekti» deb atalib, uning oqibatida shaxs hattoki, mag'lubiyatga uchraganda yoki o'zida nochorlik, uquvsizliklarni sezganda ham buning sababini o'zgalarda deb biladi va shunga o'zini ishontiradi ham masalan, «xalaqit berdi-da», «falonchi bo'lmaganida» kabi bahonalar ko'payadi. Ya'ni nimaiki bo'lmasin, aybdor o'zi emas, atrofdagilar, sharoit, taqdir aybdor. Bundaylar haqida bora-bora odamlar «oyog'i yerdan uzilgan», «manmansiragan», «dimog'dor» kabi sifatlar bilan gapira boshlaydilar. Demak, o'z-o'ziga baho realistik, adekvat, to'g'ri bo'lishi kerak. Bunda shaxs uchun etalon, ibratli hisoblangan insonlar guruhi referent guruhning roli katta bo'ladi. Chunki biz kundalik hayotda hammaning fikri va bahosiga quloq solavermaymiz, biz uchun shunday insonlar mavjudki, ularning hattoki, oddiygina tanbehlari, maslahatlari, hattoki, maqtab turib bergan tanbehlari ham katta ahamiyatga ega. Bunday referent guruh real mavjud bo'lishi (masalan, ota-ona, tarbiyachi, ustoz, yaqin do'stlar), yoki noreal, xayoliy (kitob qahramonlari, sevimli aktyorlar, ideal) bo'lishi.

Bolada tengdoshlari bilan ma'lum bir munosabatlarning yuzaga kelishi, «bolalar jamiyati»ning shakllanishi maktabgacha yoshning muhim xususiyati bo'lib hisoblanadi. Ayniqsa, ikkinchi signal sistemasi jadal rivojlanib, sensor idrok, ayniqsa, ko'rish va eshitish orqali qabul qilish sezilarli rivojlanadi. Bolada oddiy majburiyatlar majmui hosil bo'ladi, ongli ravishda rasm chizadi va musiqiy faoliyatda ishtirok eta boshlaydi. U unga qanday surat yoki musiqa yoqishini, qaysilari yoqmasligini aytishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolaning boshqa odamlarga ichki pozitsiyasi o'z «men»i va o'z harakatlari ahamiyatini tobora anglab borishi, kattalar dunyosiga, ularning faoliyati va o'zaro munosabatiga katta qiziqishi bilan xarakterlanadi. O'z-o'ziga baho o'ta yuqori ham shaxs xulq-

¹ Navoiy Davlat Universiteti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi o'qituvchisi

atvoriga yaxshi ta'sir ko'rsatmaydi. Chunki, u ham shaxs yutuqlari yoki undagi sifatlarning boshqalar tomonidan sun'iy tarzda bo'rttirilishi, noo'rin maqtoqlar, turli qiyinchiliklarni chetlab o'tishga intilish tufayli shakllanadi. O'z-o'ziga bahoning past bo'lishi ko'pincha atrofdagilarning shaxsga nisbatan qo'yayotgan talablarining juda ortiqligi, ularni uddalay olmaslik, turli xil e'tirozlarning doimiy tarzda bildirilishi, maktabgacha ta'lim tashkilotida, maktabda va muomala jarayonidagi muvaffaqiyatsizliklar oqibatida hosil bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, o'z-o'ziga baho sof ijtimoiy hodisa bo'lib, uning mazmuni va mohiyati shaxsni o'rab turgan jamiyat normalariga, shu jamiyatda qabul qilingan va e'zozlanadigan qadriyatlarga bog'liq bo'ladi. Keng ma'nodagi yirik ijtimoiy jamoalar etalon rolini o'ynashi oqibatida shakllanadigan o'z-o'ziga baho o'zo'zini baholashning yuksak darajasi hisoblanadi.

O'z-o'ziga baho o'z-o'zi bilan muloqot o'zini konkret tarbiya obyektiga sifatida idrok etish va o'zi bilan muloqotni tashkil etish sifatida o'z-o'zini ishonitirish o'z imkoniyatlari, kuchi va irodasiga ishonish orqali, ijobiy xulq normalariga bo'ysundirish. O'z-o'ziga buyruq berish tig'iz va ekstremal holatlarda o'zini qo'lga olish va maqbul yo'lga o'zini chorlay olish sifati. O'z-o'ziga ta'sir yoki autosuggestiya ijtimoiy normalardan kelib chiqqan holda o'zida ma'qul ustanovkalarni shakllantirish.

Ba'zan bolalarni yaxshi bo'lishi uchun kerakli masala haqida gaplashish ancha qiyin boladi. Ammo bu kabi mavzular aniq va lo'nda bo'lsa, to'g'ri baholash jarayonining rivojlanishiga yordam beradi. Asosiysi, muammolarni ochiqlashda ularni hech narsaga loyiq emasligini ta'kidlamaslik zarur. Aksincha, avvalgidan ham ko'ra yaxshi bo'lishiga undash tarzida suhbatlashish tavsiya etiladi.

Odatda, o'zini ijobiy baholash ma'lum maqsadga intilishdan kelib chiqadi. Shuning uchun tanqid o'rniga, yosh va qiziqishiga mos bo'lgan maqsadlarni taklif qilish mumkin. Masalan, "Nega kiyimlaringni hamma joyga yoyding?" emas, balki "Hamma kiyimlarni shkafga vaqtida qo'ysang, ko'proq o'yin o'ynashga imkon bo'ladi" kabi. Ikkisini solishtirib ko'rish mumkin, bola ikkinchi jumlagi ko'proq e'tibor qaratishi tabiiy.

Bolaning shaxsiy yo'naltirilganlik xususiyatining umumiy rivojlanishi. Unga uch turni kiritish mumkin:

- a) ta'limiy yo'nalganlik (yaxshi o'qish, yaxshi baho olish),
- b) bilim olishga yo'nalganlik (masalalarni hal etish, yangi vazifalar olish),
- c) atrofdagilar bilan munosabat.

Rivojlanish jarayonida faqat bilim va faoliyat usullarining o'zgarishi va murakkablashishi sodir bo'lib qolmaydi. Bolaning psixik rivojlanishi uning butun shaxsidagi o'zgarishlarni, ya'ni shaxs umumiy xususiyatlarining rivojlanishini o'z ichiga oladi. Rivojlanish jarayonida bolalar psixik faoliyatining turli jihatlari o'zgaradi, usullar yig'ilishi va o'zgarishi sodir bo'ladi. Bola ko'p miqdordagi turli harakatlarni bajara oladi, bilim va tasavvurlari o'zgaradi. Mazkur o'zgarishlar ichidan nisbatan umumiy va belgilovchi o'zgarishlarni ajratib ko'rsatish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Maktabgacha kichik yoshdagi bolalarga ta'lim – tarbiya berish. Toshkent, "O'qituvchi", 1989 yil.
2. Qodirova M.R., Qodirova F.R. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent, 2006 yil.
3. Bolalar nutqini o'stirish metodikasi. Toshkent, 1991 yil.
4. Borodich M. "Metodika razvitiya rechi detey" Moskva, 1981 yil.
5. Jo'raqulov R. To'xtayeva Sh. "Bog'chalarning kichik guruhlarida bolalar nutqini o'stirish bo'yicha uslubiy tavsiyalar" Samarqand, 1991 yil.
6. Jo'raqulov R. "Bolalar nutqini o'stirish" Samarqand, 1994 yil

